

UDK 811.163.42'373.45

Pregledni rad

Nikolina PANDŽA

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

nikolina.pandza@gmail.com

Boris BLAŽEVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

boris.blazevic@hotmail.com

ELIPSA KAO VRSTA SEMANTIČKIH PROMJENA NJEMAČKIH POSUĐENICA U ROMANU ZVONIMIRA MAJDAKA *KUŽIŠ, STARI MOJ*

Hrvatski jezik prožimaju brojne njemačke posuđenice od kojih pojedine njeguju višestoljetnu tradiciju. Iako su zalaganjima za jezičnu čistoću hrvatskoga mnoge od njih potisnute iz uporabe, preostale njemačke posuđenice većinom prožimaju kolokvijalni izričaj govornika hrvatskoga jezika. Budući da je njihova frekventnost i dinamičnost među govornicima rezultirala u nekim slučajevima i promjenama njihova značenja, u ovome radu će se istražiti one nastale elipsom. Za korpus je izabran roman *Kužiš, stari moj* autora Zvonimira Majdaka koji karakterizira „slang“ govornika zagrebačkog miljea. Prije nego što se analiziraju značenjske promjene njemačkih posuđenica, bit će pojašnjeno što su to jezični dodiri, dat će se povijesni pregled utjecaja njemačkoga na hrvatski jezik, i opisat će se značenje te predstaviti elipsa kao jedna od vrsti semantičkih promjena.

Ključne riječi: *njemačka posuđenica, jezični dodiri, purizam, značenje, elipsa*

1. O jezičnim dodirima

Pažnju jezikoslovaca je jezično posuđivanje privuklo tek u 18. stoljeću kada su se leksikografi proučavajući strano podrijetlo riječi susreli s problemom posuđenica.¹ *Manche Momente der sprachlichen Berührungen und*

¹ Proučavajući rječničko blago pojedinih jezika, lingvistika je utvrdila, da nema jezika, koji ne bi posuđivao izražajna sredstva od svojih bližih ili daljih susjeda. [...] Kao što nema ni jednog kulturnog naroda potpuno samonikle civilizacije, tako nema ni kulturnog jezika, koji ne

*ihrer Folgen haben die Forscher bereits im Rahmen der historisch-vergleichenden Sprachwissenschaft beschäftigt, wobei vorrangig der Sprachwandel sowie die Entwicklung und die Wechselwirkung der kontaktierenden Sprachen im Brennpunkt des Interesses standen.*² Uz sve veće zanimanje za povijesni razvoj jezika i podrijetlo riječi, nastajala su i različita stajališta vezana za njihovo posuđivanje. Budući da isto podrazumijeva adaptaciju leksika jednoga jezika u drugome, mnogi su jezikoslovci smatrali da tako nastaje *miješanje jezika*, odnosno *miješani jezik*.

Prava definicija miješanja jezika nije postojala te se stoga u 19. stoljeću o *jezičnom miješanju* i *miješanim jezicima* pojavljuju u potpunosti oprečna stajališta. Dok su kod nekih autora ta dva pojma logična i opravdana, drugi ih kritiziraju i smatraju neprihvatljivima. Tako Hermann Paul u svom djelu *Prinzipien der Sprachgeschichte* polazi od naziva *Sprachmischung* i definira ga kao *Beeinflussung einer Sprache durch eine andere, die entweder ganz unverwandt ist oder zwar unverwandt, aber so stark differenziert, dass sie besonders erlernt werden muss*.³

Austrijski jezikoslovac Hugo Schuchardt je kao prvi u svojim djelima proučavao uzajamne utjecaje jednog jezika na drugi⁴ te je taj postupak nazvao *miješanje jezika* koje nije iznimka, nego pravilo. Riječ je po njegovu mišljenju o posve opravdanom izrazu jer on smatra da nema jezika koji nije bio pod utjecajem drugog i koji nije miješan. Iako mu je pridavao veliku važnost ističući da je miješanje jezika jedno od najizazovnijih i najvećih problema koje bi jezikoslovlje moglo proučavati, nikada nije dao konačnu definiciju tog pojma, nego je ovo pitanje ostavio otvorenim.⁵

Zbog nedostataka i nepreciznosti termina *miješanje jezika* te negativnih konotacija koje je stvarao, isti se napušta i u 20. stoljeću zamjenjuje nazivom *posuđivanje* koji predlaže Einar Haugen.⁶ Haugen *posuđivanje* (*borrowing*)

bi posuđivao strana izražajna sredstva, jer je jezik nerazdruživ pratilac razvitka civilizacije. Usp.: JONKE, Lj., „O upotrebi tuđih riječi“, *Jezik*, Zagreb, god. 11, 1953., br.1, str. 1.

² Vidi kod: FÖLDES, C. *Deutsch in soziolinguistischer Sicht. Sprachverwendung in Interkulturalitätskontexten*. Tübingen: Gunter Narr Verlag 20, 2010., str. 135.

³ MEMIĆ, N., *Entlehnungen aus dem österreichischen Deutsch in der Stadtsprache von Sarajevo*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2006., str. 37.

⁴ Schuchardovo proučavanje jezičnih dodira se temeljilo na međusobnim kontaktima među slavenskim, romanskim i germanskim narodima koji su bili u sastavu Habsburške Monarhije [...]. Usp. KRPAN, T., „Germanizmi u hrvatskom jeziku Sjeverne Dalmacije, Magistarski rad, 2006., str. 36.

⁵ Schuchardt je *miješanje jezika* nazivao i *nepotpunom dvojezičnošću*. Vidi kod: FILIPOVIĆ, R., *Teorija jezika u kontaktu*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti/Školska knjiga, Zagreb, 1986., str. 20.

⁶ HAUGEN, E., *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior*, 1953., str.18.

opisuje kao pojavu u kojoj *jeder Sprecher versucht, schon erlernte Sprachstrukturen [...], die auch einer Fremdsprache entstammen können, im Kontext der Muttersprache zu benutzen*.⁷

Kasnije Weinreichovo djelo *Languages in contact*, odnosno *Jezici u kontaktu*⁸ postaje aktualno i zamjenjuje Haugenovo posuđivanje. Ova su dva rada, kao i kasniji radovi Haugena i Weinreicha, značila veliki preokret i možemo reći da od tog trenutka dodirno jezikoslovlje koje između ostaloga proučava proces posuđivanja riječi iz jednog jezika u drugi počinje stjecati status jezikoslovne discipline.⁹ Međutim i desetljećima nakon objavljivanja ovih djela temeljna pitanja dodirnoga jezikoslovlja još uvijek nisu posve riješena¹⁰, a i njegov status kao jezične discipline se doživljava na različite načine.

Pokušavajući ujediniti sve važne aspekte Földes daje njegovu sljedeću sveobuhvatnu definiciju: *Kontaktlinguistik beschäftigt sich mit der Erfassung, der Beschreibung, der Modellierung, der Typisierung, der Interpretation und der Evaluation jeglicher Manifestationen von Sprachenkontakt, sowohl im Hinblick auf die Bedingungen als auch auf den Prozess und dessen Ergebnis, einschließlich des Kontaktverhaltens und des Kontakterlebens der Sprecher*.¹¹

2. Utjecaj njemačkog jezika na hrvatski

Utjecaj njemačkoga jezika na hrvatski rezultat je višestoljetnih njemačko-hrvatskih jezičnih dodira. Najstarije su sveslavenske njemačke posuđenice, u međuvremenu usvojenice, poput *bukva*, *badanj*, *hljeb*, *lug* kao i brojne posuđenice iz ratne domene Germana, a to su *mač*, *vladati*, *bradva*, *šljem* itd. Tijekom personalne unije (1102.–1526.) koju su Hrvati sklopili s Ugri dolazi do transfera njemačkih posuđenica preko mađarskoga jezika kao jezika posrednika. Iako je hrvatski jezik bio u višestoljetnome i to prije svega izravnome geografskom doticaju s mađarskim, zanimljivo je da mađarske po-

⁷ MEMIĆ, N. (2006), str. 37.

⁸ Weinreich je djelo nazvao po naslovu kolegija koji je tijekom studiranja slušao kod svog profesora i mentora za magistarski i doktorski rad prof. Andrea Martineta. Vidi kod: FILIPOVIĆ, R. (1986), str. 17.

⁹ [...] In ähnlicher Weise deklarieren noch Appel/Muysken, dass Zweisprachigkeitsforschung oder Kontaktlinguistik für sich keine Wissenschaftsdisziplin sei. [...] Ich denke, beim derzeitigen Entwicklungsstand der Wissenskultur Kontaktlinguistik hat man es heute mit einer Art komplexer „Betrachtungsweise“ und erkenntnisleitender „Forschungsperspektive“ zu tun, die den Weg der Disziplinwerdung geht. Vidi kod: FÖLDES, C. (2010), str. 148.

¹⁰ Es lässt sich also ungeachtet der regen Entwicklung konstatieren, dass die Kontaktlinguistik (als linguistische Disziplin) nicht einmal bezüglich ihrer Grundfragen ganz geklärt ist und deshalb für Forscher eine inspirierende Forschung darstellt. Usp.: *Nav. mj.*, 134.

¹¹ Vidi: *Nav. mj.*, str. 142.

suđenice, odnosno hungarizmi prožimaju hrvatski leksik u puno manjoj mjeri za razliku od njemačkih posuđenica. U ranome srednjem vijeku privilegirane njemačke zanatlije, takozvani *hospites* iz sjeverno-njemačkoga te bavarsko-austrijskoga područja naseljavaju na poziv hrvatsko-ugarskog kralja Bele prostore sjeverne Hrvatske koje su opustošili Tatari. Posebice južnonjemački i austrijski govori ostavljaju jak trag¹², o čemu svjedoči izgovor samoglasnika *a* koji se u sredini riječi pri adaptaciji u hrvatski manifestirao u obliku okruglog samoglasnika *o*: *Draht* → *drot*; *Maler* → *moler* (ili u nekim regijama *maler*); *Sparherd* → *šporet* (ili ovisno o regiji u kojoj je riječ zastupljena: *šparet*, *špa-her*, *špaker* itd.).

Kontinuirano, najplodnije i najintenzivnije razdoblje posuđivanja započinje tijekom Habsburške Monarhije i Austro-Ugarske Monarhije (1527. – 1918.) što je bio početak trajne i čvrste povezanosti Hrvatske s Austrijom te presudni kulturno-povijesni temelj hrvatsko-njemačkih jezičnih dodira.¹³

Budući da je habsburško carstvo tijekom 16. stoljeća pružalo snažan otpor turskim prodorima, osnovalo je pogranično vojno područje pod nazivom Vojna krajina¹⁴, u povijesti poznato kao zaseban politički, vojnički, gospodarski i društveni fenomen. Nakon poraza i povlačenja turske vojske krajem 17. stoljeća krajeve Slavonije i južne Mađarske u svrhu oporavljanja gospodarstva sustavno naseljava stanovništvo iz jugozapadne Njemačke, *Donauschwaben*

¹² Dolazak Nijemaca u sjeverozapadne hrvatske krajeve je doprinio tomu da su se njemačke posuđenice uvriježile među hrvatskim govornicima tog područja te su dan-danas, iako u obliku supstandarda, njezina važna sastavnica i specifično obilježje. U jugozapadnom dijelu Hrvatske (obuhvaćajući područje nekadašnje Dubrovačke Republike, Istre i Dalmacije) bio je rasprostranjen talijanski kao rezultat kulturno-povijesnih zbivanja. SOČANAC, L., „Talijanizmi u hrvatskom jeziku“, u: *Suvremena lingvistika*, Zagreb, god. 53-54, 2002., br. 1-2, str. 132.

¹³ STOJIC, A., „Njemačke posuđenice i hrvatski ekvivalenti“, u: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Zagreb, god. 18, 2008., br. 1, str. 358.

¹⁴ Prije nego što su se intenzivirali ratovi s Turcima 1683. godine Vojna krajina se sastojala od dviju granica: „hrvatske“ sa sjedištem u Karlovcu, te „gornjoslavonske“ s generalatom u Varaždinu [...] Potonja granica se sastojala od dviju pukovnija sa sjedištima u Križevcima (njem. *Kreuz*) i Đurđevcu (njem. *Sankt Georgen*). U hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini njemački je bio ne samo zapovjedni, nego i službeni jezik sve do njezina razvojačenja 1871. godine. Usp. PIŠKOREC, V., *Germanizmi u govorima đurđevačke Podravine*, FF press, Zagreb, 2005., str. 49. Zbog toga je uslijedio novi val njemačkih posuđenica iz vojno-ratne domene poput *oficir*, *soldat*, *špalir*, *lozinka*, *logor* itd. Vidi STOJIC, A. (2008), str. 358.

(*dunavske Švabe*)¹⁵, s različitim dijalektalnim varijetetima poput švapskog, alemanskog, franačkog.¹⁶

Za vrijeme vladavine Marije Terezije¹⁷ (1740.–1780.) i njezina sina Josipa II. (1765.–1790.) uvode se mnoge reforme koje pogoduju utjecaju njemačkoga jezika. One ujedno uzrokuju otuđenje od narodnoga jezika te germanizaciju plemstva i bogatog građanstva¹⁸. Dok se uporaba njemačkoga smatra statusnim simbolom, latinski ostaje jezikom znanosti i politike, a hrvatski postaje idiomom prostoga puka te sve više zapada u inferioran položaj.

Buđenjem nacionalne svijesti između 1830. - 1835. nastaje nacionalno-politički pokret *hrvatski narodni preporod*. Zamisao njegova predstavnika Ljudevita Gaja o kulturnoj, političkoj, gospodarskoj neovisnosti te ujedinjenju svih Hrvata se temeljila na ideji jedinstvenoga književnog jezika na štokavskom narječju. Tu zamisao međutim nisu pozdravljale sve pristaše pokreta zbog čega su često komunicirali na njemačkome. Ujedno su jačale i purističke ambicije prevođenjem prije svega njemačkih riječi. Tako se Bogoslav Šulek zalagao za tvorbu poluprevedenica i prevedenica kao što su *kolodvor* (*Bahnhof*) i *velegrad* (*Großstadt*)¹⁹, dok su mnogi intelektualci i pristaše pokreta njemačkog podrijetla prevodili i svoja prezimena kako bi dokazali svoj iden-

¹⁵ Zanimljivo je da se ova skupina doseljenika nikada nije u potpunosti asimilirala, nego je stoljećima opstala kao zasebna etnička i jezična zajednica („Sprachinsel“) sve do sustavnog istrebljivanja Nijemaca tijekom komunističkoga režima [...]. Za razliku od njih austrijsko se stanovništvo koje je postupno stoljećima naseljavalo druge hrvatske krajeve, ali nije dolazilo u mnogobrojnim zajednicama, nego individualno, među kojim je isprva bilo obrtnika, trgovaca, a kasnije i liječnika, farmaceuta već tijekom druge i treće generacije asimiliralo među hrvatskim stanovništvom. Usp. ŽEPIĆ, S. (1996), str. 215.

¹⁶ To rezultira velikim utjecajem na jezik, običaje i tradiciju autohtonog stanovništva mijenjajući sociolingvističke okvire te stvarajući promjene u socijalnoj strukturi hrvatskoga društva. Usp. KRPAN, T. (2006), str. 13.

¹⁷ Maria Theresia führte ihre Bestrebungen um die Verbreitung der deutschen Sprache vorsichtig und mit Argumenten eines aufgeklärten Monarchen durch: deutsche Sprachkenntnisse seien in der Ausbildung nützlich und notwendig, weil in deutschen Büchern, die es im Überfluss gebe, viel mehr gefunden werden könne als in lateinisch oder in der Muttersprache verfassten Büchern. Vidi: ŽEPIĆ, S. (1996), str. 216.

¹⁸ GLOVACKI-BERNARDI, Z., „O njemačkim elementima u zagrebačkom govoru i hrvatskom književnom jeziku“, Razred za filološke znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Rječnik i društvo, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11-13. X. 1989. u Zagrebu*, Zagreb, 1993., str. 93.

¹⁹ Budući da u to vrijeme nije bilo ozbiljnih teoretskih radova na koje se mogao osloniti, neke su prevedenice zbog nezgrapnosti u tvorbi ili smiješnog, neobičnog prizvuka nazivane *šulekizmima* te nisu ni opstale u uporabi. Ovo su neke od njegovih predloženih prevedenica: *cvjetodol* → *Rosental*; *čizmokrp* → *Schuhpflicker*; *grdoglasje* → *Misston*; *konjoljub* → *Pferdefreund*; *kratoslovje* → *Schreibkürzung*; *kvarinovac* → *Münzfälscher*... VINCE, Z., *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002., str. 580.

titet: *Adolfo Veber* (tkalac) *Tkalčević*, *Vatroslav Fuchs* (lisica) *Lisinski*, *Rikard Flieder* (jorgovan) *Jorgovanić*, *Pavao Riter Vitezović* itd.²⁰

Unatoč zalaganju za vlastiti jezik, „superiornost“ njemačkog jezika se nastavlja sve do raspada Monarhije 1918. te početkom Prvoga i Drugoga svjetskog rata. Ondašnji jugoslavenski režim pospješuje sustavno istrebljivanje njemačkoga koji gubi status jezika aristokracije, elite i visokog građanstva te postaje jezikom okupatora.²¹

I za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (1941.–1945.) dolazi do suzbijanja njemačkoga jezika te jačanja purizma.²² Zbog brzih pokušaja zamjene njemačkih posuđenica mnoge kovanice nailaze na podsmijeh (*helikopter* → *zrakomlat*), a neke prevedenice postaju sredstvom „prepucavanja“.²³ Iako se tijekom dva svjetska rata znatno „zameo“ trag njemačkim posuđenicama, do njihova novog preuzimanja dolazi tijekom 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća kada Hrvati iz gospodarskih ili političkih razloga odlaze na privremeni rad u zemlje njemačkoga govornog područja. Te su posuđenice odraz „gastarbajterske“ svakodnevice, rada u tvornicama, na gradilištima („bauštelski žanr“), upoznavanja s administracijskim pravilima: (*der Aufenthalt* → *ofental*; *die Duldung* → *duldung*; *der Gastarbeiter* → *gastarbajter*; *der Schwarzarbeiter* → *švarcarbajter*).

Nakon Domovinskog rata, osamostaljenja Hrvatske te jačanjem turizma i ulaskom u Europsku uniju zaživljuju novi oblici kulturne, gospodarske i političke suradnje sa zemljama njemačkoga govornog područja te raste zanimanje za učenje istog.²⁴

²⁰ ŠĆUKANEC, A., „Njemačka prezimena u Zagrebu i okolici i načini njihova prilagođavanja hrvatskom jezičnom sustavu“, u: *Folia onomastica croatica*, Zagreb, god. 18, 2009., str. 155.

²¹ Povijest je htjela da se oko 170.000 Nijemaca i Austrijanaca koji su pred Drugi svjetski rat živjeli na hrvatskim prostorima do današnjih dana svede na nekoliko tisuća. Usp. KRPAN, T., (2006), str. 15.

²² Da bi se dostigao cilj zvan „čisto hrvatski jezik“, purizam u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske išao je dvama putovima. Jednim se od tih putova prišlo smanjenju broja posuđenica u hrvatskom standardnom jeziku i njihovoj zamjeni hrvatskim riječima, već postojećim ili novotvorenicama. Drugim se putem pristupilo rasterećenju hrvatskoga jezika od posljedica snažna utjecaja srpskog jezika, od utjecaja kojemu je bio izložen duže od dva desetljeća, od 1918. do 1939. Usp.: SAMARDŽIJA, M., *Jezični purizam u NDH*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993., str. 13.

²³ Tako se riječ *stanica* smatrala srbizmom te se predlagala prevedenica *stajalište* po uzoru na njemačku riječ *die Haltestelle*. S druge se pak strane umjesto riječi *kolodvor* nastaloj od *der Bahnhof*, koja je danas sastavni dio hrvatskoga, preferirao oblik *glavna željeznička postaja*. Nav. mj., str. 35.

²⁴ KRPAN, T. (2006), str. 26.

3. Odnos njemačkih posuđenica i hrvatskih ekvivalenata

U poglavlju o njemačko-hrvatskim jezičnim dodirima mogli smo vidjeti da je višestoljetna tradicija ta koja je omogućila slobodan protok njemačkim posuđenicama iz različitih govornih varijeteta njemačkoga u hrvatski jezik.²⁵

Unatoč višestoljetnoj političkoj, gospodarskoj, vojnoj, kulturnoj prevlasti Nijemaca broj njemačkih posuđenica u hrvatskome jeziku i nije velik kako se očekuje. Njegovu smanjenju doprinio je otpor hrvatskih jezikoslovaca te jak normativan filter kroz određena povijesna razdoblja. Zbog toga Babić konstatira da se utjecaj na njemački jezik očituje prije svega u prevedenicama i u manjoj mjeri u posuđenicama. On navodi brojku od oko 250 njemačkih posuđenica od kojih je pravih germanizama samo stotinjak.²⁶

Riječi se posuđuju prije svega zbog potrebe imenovanja određenih entiteta i popunjavanja leksičkih praznina. Budući da je hrvatski jezik dugi niz stoljeća bio u podređenome i nezahvalnome položaju, primao je i one posuđenice za koje je već postojao hrvatski ekvivalent pri čemu do izražaja dolazi odnos jezika superstrata i supstrata.²⁷

Stjepko Težak izričito navodi tri pravila prema kojim se mogu koristiti tuđe riječi: 1. *u slučaju kada ne postoji dobra hrvatska riječ*; 2. *ako je tuđica već općeprihvaćena i odlično ugrađena u hrvatski jezični sustav*; 3. *ako su u uporabi i domaća i posuđena riječ, u stilski obilježenom kontekstu treba prednost dati stranoj riječi, a u neutralnom kontekstu domaćoj*.²⁸

Tvorba novih riječi hrvatskih purista se često znala pokazati neuspješnom te su pojedine riječi kod govornika izazivale negodovanje i podsmijeh. Tako predloženi izraz *ševuljica* koji je trebao zamijeniti germanizam *cikcak* (*Zickzack*) nije postigao status opće uporabe u govoru jer je potonji zbog svoje melodičnosti i neobičnog izraza opstao u hrvatskome te se među govornicima aktivno koristi.

²⁵ Međutim ponekad je teško sa sigurnošću utvrditi podrijetlo riječi. Tako jedni riječ *pekar* smatraju germanizmom nastalim naslanjanjem na staronjemačku riječ (*Beck*) pri čemu je obezvučivanjem nastao oblik *pek* te je umetnut sufiks *-ar*. Vidi kod TALANGA, T., „Pučka etimologija među nekim njemačkim posuđenicama“, *Jezikoslovlje*, Zagreb, god. 3, 2002., br. 1-2, str. 208., dok Stjepan Babić zastupa tezu da je osnova glagol *pek+ti*, a *-ar* klasični sufiks u tvorbi imenica hrvatskoga jezika koji označava zanimanje. Usp. BABIĆ, S., *Hrvatska jezikoslovna čitanka*, Globus, Zagreb, 2010., str. 220.

²⁶ *Nav. mj.* str., 224.

²⁷ JONKE, Lj. (1953), str. 2. Tuđe riječi šire se u nekom jeziku u velikoj mjeri i onda, kada neki narod živi u podložnosti ili čak i u ropstvu nekom drugom narodu. Rječničko blago vladajućeg naroda nameće se i potiskuje rječničko blago pokorenog naroda. Tako se u našem štokavskom dijalektu proširilo mnoštvo turskih riječi, u čakavskom talijanskih, a u kajkavskom njemačkih. Ali ono, što zahvaća pritiskom narodne govore, ne smije da zahvati književni jezik, koji je izražaj svjesnog i slobodnog pojedinca, odabranog među odabranima.

²⁸ STOJIĆ, A. (2008), str. 362.

Njemačke posuđenice sa statusom usvojenica su primjerice *bunt, celer, lajtmotiv, kelj, kifla, knez, kralj, krumpir, kugla, logor, pehar, škare, šunka, valcer* itd. Među njima su zastupljene one iz područja jela i pića kao odraz kulturne specifičnosti njemačkoga naroda: *kifla, krafna, kuglof, špricer, štruca, zemla (zemička ili žemlja, ovisno o govornom području)*. Za neke postoje i zamjenski oblici pa se za *buhltu* predlaže hrvatski oblik *napuhnjača*, za *knedle okruglice* i *žličnjaci*, a za *nokle valjušci*. Ti hrvatski ekvivalenti spadaju u okvire standardnoga jezika, ali je upitno hoće li u potpunosti suzbiti njemačke nazive koji su među govornicima, iako kao elementi razgovornoga jezika, dosta frekventni.

U kategoriji nezamjenjivih njemačkih posuđenica Aneta Stojić između ostaloga navodi germanizam *ajnc* koji kao apelativ označava vrstu kartaške igre te za njega nema zamjene. Tu je i *krigla* kao posebna vrsta čaše iz koje se pije pivo, *gojzerica* kao tešku okovanu cipelu za skijaše i planinare za koju se predlaže ekvivalent *okovanka*. Spominje i njemačku posuđenicu *roštilj* koja označava željeznu rešetkastu napravu za pečenje mesa kao i meso na žaru, a *štanda* kao sinonim za prodajno ili izložbeno mjesto na sajmu. Germanizam *špica* se uvriježio u sintagmi *špica sezone, zagrebačka ili nedjeljna špica* i u značenju *popisa ekipe filma ili emisije s glavnim sadržajem* te u tom kontekstu također nije zamjenjiv hrvatskom inačicom.²⁹ Jedan od razloga za to je taj što je hrvatski ekvivalent *popis ekipe filma ili emisije s glavnim sadržajem* nepraktičan i dug. Isto vrijedi i za imenicu *šank* čiji je ekvivalent u hrvatskome jeziku opisan prijevod tog predmeta *dugi stol u gostionici s kojeg se poslužuje piće*.

Današnji mediji, a posebice određeni novinski natpisi, poigravaju se s njemačkim posuđenicama kako bi se postigle provokativne, sarkastične, udarne vijesti:

*Kom'gejevi, a kom' frajeri. Bolje šverc, nego švorc. Teško do frajera, a kamoli do braka.*³⁰

Istraživanja provedena među populacijom studenata na zadarskome govornome području dokazuju kako se iznenađujuće velik broj germanizama zadržao u žargonu te govorne skupine od kojih je većina doživjela značenjske promjene ukazujući na negativne ljudske osobine i sadržavajući pejorativan prizvuk:

²⁹ Nav. mj., str. 362-363.

³⁰ KR PAN, T., „Beobachtungen zum Gebrauch von Germanismen in Norddalmatien“, PRE-LJEVIĆ, Vahidin [et al.] (ur.), *Transformationsräume. Aspekte des Wandels in deutscher Sprache, Kultur, Literatur*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, 2008., str. 140.

Brat mu je cugaroš. On ti je šljam šljamova. Nedjeljom obilaze birtije.

*Baš si prava picajzla. Prava si maherica. E, baš si mi ti neka muštra.*³¹

Čak i onda kada uklonimo neku stranu riječ, ona se ponajprije u sintagmama, idiomima, frazama uspijeva zadržati gdje je kao takva uvriježena i čijim bi se uklanjanjem ili zamjenom značenje narušilo.

Fraza *imati putra na glavi* koja se pojavljuje u razgovornome jeziku zbog svog se afektivnog značenja koristi bez zamjene ekvivalentom *maslac* jer bi njezino preneseno značenje, to je *imati nečistu savjest*, izgubilo na snazi. Uz ovaj primjer navest ćemo još neke idiome i fraze koje sadrže germanizme i kao takve prožimaju korpus hrvatskoga jezika:³²

od cuga → *naiskap*; *fasovati svoje* → *biti kažnjen, dobiti batine; biti kritiziran; gutati knedle* → *biti vrijeđan i ponižavan; dobiti korpu* → *odbiti nekoga/ biti odbijen; pod mus* → *po naredbi, obvezno; biti švorc* → *ostati bez novca; imati pik na koga* → *okomiti se na koga; pun mi je kufer* → *biti zasićen određenim stanjem.*

4. O značenju i njegovim promjenama

Iako u jezikoslovlju još uvijek ne postoji jedinstvena definicija značenja, sigurno je da se njegov smisao krije u komunikacijskoj funkciji jezika. Michael Erdmann je već oko 1900. upozorio na to da je značenje „neodređeno“, odnosno da pored općega, nadindividualnoga osnovnog značenja koje govornici pripisuju jednoj riječi, postoje i subjektivna, individualna i asocijativna dodatna značenja: *Die aktuelle Redebedeutung (der Sinn, das Gemeinte) unterscheidet sich generell von der lexikalischen, der Systembedeutung eines Wortes, da in der Rede die Wort- bedeutungen durch den situativen Kontext gewissermaßen determiniert, d.h. auf eine Bedeutungsvariante festgelegt werden.*³³ Tako je primjerice riječju *mašina* u određenoj situaciji moguće implicirati na *motocikl*.³⁴

Osim što mogu biti višeznačne, s vremenom kod nekih riječi dođe i do promjene njihova značenja. Uzroci tih promjena su razni poput želje za

³¹ Nav. mj., str. 135.

³² STOJIC, A. (2008), str. 366.

³³ VOLMERT, J., *Grundkurs Sprachwissenschaft. Eine Einführung in die Sprachwissenschaft für Lehramtsstudiengänge*, 5. korrigierte und ergänzte Auflage, Wilhelm Fink, 2005., str. 164., 169., 170.

³⁴ Vidi više kod KELLER, R./KIRSCHBAUM, I., *Bedeutungswandel. Eine Einführung*, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 2003., str. 10.

distanciranjem od ostalih govornika, izvjesnog djelovanja na njih te isticanja određenog emocionalnog naboja.³⁵ Dinamika, melodičnost koju riječi posjeduju te asocijativnost koju stvaraju podliježući različitim društveno-povijesnim promjenama i utjecaju govornika su također ključni pri nastajanju istih što je posebno vidljivo na primjeru njemačkih posuđenica.

Ponekad je s dijakronijskoga aspekta teško ući u trag semantičkim promjenama, ali temeljem spomenutih različitih uzroka njihova nastanka, unutar dodirnoga jezikoslovlja su utvrđeni postupci prema kojima se one klasificiraju. Neki od njih su metafora, metonimija, eufemizmi ironija, u antici poznati kao tropske figure. Budući da uz metaforu i metonimiju Rudolf Filipović navodi pučku etimologiju i elipsu koje je ustanovio istražujući engleske posuđenice (anglicizme) u hrvatskome jeziku, u ovom ćemo se radu pozvati na njega i prikazati na koji se način elipsa kao vrsta semantičke promjene manifestirala kod njemačkih posuđenica.

5. Elipsa

Iako je elipsa kao gramatička pojava specifična prije svega za morfologiju i sintaksu, Filipović ju smatra pojavom prema kojoj mogu uslijediti i semantičke promjene.³⁶ U morfologiji je ona jedna od mogućnosti tvorbe riječi pri kojoj ne nastaju novi izrazi, nego dolazi do njihove promjene u obliku.³⁷

Kao vrste elipse u tom slučaju razlikujemo: **Kopfwörter**: *Auto* < *Automobil*, *Uni* < *Universität*; **Schwanzwörter**: *Bus* < *Omnibus*; *Jeans* < *Blue-jeans*; **Silbenwörter**: *Kripo* < *Kriminalpolizei*, *Kita* < *Kindertagesstätte*; **Buchstabenwörter**: *BH*, *CD* ili *NASA*, *UNO*. Za razliku od navedenih oblika kombinacijom dviju riječi (**Kontamination**) nastaje posve nova riječ, ponekad čak i s novim značenjem, poput: *Tragik* + *Komik* → *Tragikomik*; *raffinement* + *finesse* → *Raffinesse*.³⁸

U sintaksi je zabilježena elipsa kada se iz rečenice izostavljaju pojedini elementi, što ne narušava proces komunikacije zbog poznatog situacijskog konteksta. Uzroci njezine pojave mogu biti pragmatički (rečenice koje se sastoje od samo jedne riječi), stilistički (književnost), jezičnoekonomski (telegrami, naslovi) itd.³⁹, a moguća je u obliku:

³⁵ WANZECK, C. (2010), *Lexikologie*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 2011., str. 50.

³⁶ FILIPOVIĆ, R. (1986.), str. 159.

³⁷ Vidi kod: VOLMERT, J., (2005), str. 112.-113.

³⁸ *Isto*, str. 113

³⁹ Usp. MARINČIĆ, S., *Einführung in die Syntax der deutschen Gegenwartssprache*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, 2014., str. 34.

- rečenica koje se sastoje od samo jedne riječi: Gute Nacht! (**Ich wünsche Ihnen eine** gute Nacht!);
- konstrukcija kod kojih se može izostaviti više elemenata: Du bist noch nicht 18! (Du bist noch nicht 18 **Jahre alt!**) ili
- onih kod kojih se zajednički element (primjerice predikat, atribut) samo jednom navodi: Peter **fährt** nach Portugal, Anna [fährt] nach Spanien.⁴⁰

Ovdje je kako vidimo riječ o kompleksnijim strukturama poput rečenica, fraza, a budući da njemački jezik s obzirom na svoju morfološku strukturu obiluje složenicama, koje su u hrvatskome puno rjeđe, pri transferu njemačkih posuđenica se većinom kod njih manifestira elipsa. U tom se slučaju ne preuzima cijeli oblik riječi, nego samo jedna njihova sastavnica.

Dok kod nekih značenje ostaje isto: *das Bügeleisen* → *pegla*; *Hosenträger* → *tregeri*; *der Leergang* → *ler*; *die Verkehrsspitze* → *špica*, postoje i oni primjeri kod kojih se značenje promijenilo.

Iako je dakle elipsa proces koji sam po sebi ne uzrokuje promjenu značenja poput metafore ili metonimije gdje do istog dolazi temeljem uočljive poveznice kao što su asocijacija ili analogija, ona je mehanizam koji je zastupljen pri posuđivanju te stoga može biti osnovom za nastajanje značenjskih promjena. Kako bismo njezinu pojavu istražili i prikazali u ovome radu, poslužiti ćemo se korpusom romana *Kužiš, stari moj* Zvonimira Majdaka.

6. *Kužiš, stari moj*

Zvonimir Majdak, koji djela objavljuje i pod pseudonimom Suzana Rog, živeći je književnik koji je rođen 26. siječnja 1938. godine u mjestu Zrinska kod Grubišnog Polja. Svoju stvaralačku karijeru započinje objavljivanjem lirike, iako se kasnije posvećuje intenzivnom pisanju proze objavivši sveukupno 30 romana, između ostaloga: *Bolest* (1964.); *Mladić* (roman, 1965.); *Kužiš, stari moj* (1970.); *Stari dečki* (1975.), od kojih su neki poslužili kao podloga prema kojoj je snimljeno čak devet filmova.

Njegov opus karakteriziraju jednostavnost pisanja te stvarnost života, jezik ulice, lascivnost, mjestimice čak i feljtonistička lakoća, površnost zbog čega o problemima suvremenoga čovjeka uspijeva pisati „popularno“.⁴¹

Roman *Kužiš, stari moj* je, kako kaže Krešimir Nemec, postao trivializiranim izdankom egzistencijalističke proze šezdesetih.⁴² Majdaku je do-

⁴⁰ Isto, str. 34-35.

⁴¹ <http://www.mozaik-knjiga.hr/knjige/frajerski-nokturno> (23.3.2016.)

⁴² NEMEC, K., *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000.*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 159.

nio veliki uspjeh u širem čitateljskom krugu postavši hrvatskim *bestsellerom* prodanim u više od 70.000 primjeraka. Roman opisuje doživljaje (zaposlenje u autopraonici, „pronevjeru“ šefova novca, lutanje ulicama grada Zagreba, seksualne „maštarije“ te netaktični pristup šefovoj ženi, seksualni odnos s djevojkom Eminom itd.) najboljih prijatelja, zagrebačkih „fakina“, pripovjedača i Gliste. Riječ je o specifičnoj pojavi urbanoga romana koji je nastao po uzoru na roman J. D. Salingera *Lovac u žitu* te o prototipu *hrvatske proze u trapericama* ili *jeans proze* koja je obilježila hrvatsku književnost 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća.

Urbanu komponentu čine mladi protagonisti koje Nemec „etiketira“ kao „asfaltne“ ljude sužena vidokruga i prazne nutrine⁴³ i zagrebačka gradska sredina u kojoj odrastaju. Oni su atipični junaci, marginalci, prema riječima Antuna Dubravka Jelčića, ljudi iz *klape*,⁴⁴ koji besciljno, pasivno, „besposličareći“ hodaju kroz život.⁴⁵ Božidar Petrač takav stil života, u kojem se ne teži ni za čim te je lišen svake vrste poduzetnosti, naziva jednom varijantom *dolce far niente*⁴⁶, a kontrast između svijeta tih „odmetnika“, njihova buntovnoga duha, „kontrakulture“ i institucionaliziranoga svijeta društvene elite se pojačava između ostaloga i načinom odijevanja (traperice su dio svjetonazora), odabirom glazbe te jezikom. Jezik postaje sredstvo artikuliranja stanja svijesti i autentičnog prikaza svakodnevice protagonista.⁴⁷

Dok stariji preferiraju normirani standardni jezik kao sredstvo komuniciranja, mladi razvijaju svoj specifični idiom, koriste razgovorni stil s mnogim njemačkim posuđenicama. Upravo taj razgovorni stil koji odlikuje jednostavnost, spontanost, neslužbenost, opuštenost je jezično sredstvo kojim autor realizira temeljnu zamisao svog romana, a to je otpor strogom intelektualizmu.

⁴³ Isto, str. 159.

⁴⁴ VUJIĆ, P., „Dijalektalna obilježja proze u trapericama“, *Hrvatistika*, Hrvatski studentski časopis, Filozofski fakultet, Osijek, god. 4, br. 4. 2010., str. 216.

⁴⁵ Nemec roman *Kužiš, stari moj* promatra dosta kritički „osuđujući“ trivijalni karakter, površno ocrtane likove bez dublje psihološke razrađenosti, infantilan ton, te nepoučni tematski okvir romana koji se vrti oko svakodnevnih banalnosti: *Gradski asfalt, kafići, sivilo periferije, atmosfera dokolice, frustrirani mladići neuklopljeni u društvo, pijanke, žargon kao prirodan govor mladih, [...] eto sretnog rudnika iz kojega će ovaj pisac dugo crpiti motive za svoja brojna djela. To je priča o šegrtima, fakinama i polusvijetu iz zagrebačke periferije i njihovim dogodovštinama. Malo realističkih prizora s gradskog asfalta i iz lumpenproleterske sredine, malo ljubakanja i soft pornografije, malo prizemnog humora i plitkih meditacija, sve skupa začinjeno zagrebačkim huliganskim žargonom – i eto lakog i čitkog djela [...] Borba za čitatelja urodila je prihvaćanjem estetskog populizma i pomodnih recepata, bez inovativnog rizika i „tehnološkog“ dotjerivanja.* Vidi kod NEMEC, K. (2003), str. 158.

⁴⁶ PETRAČ, B., *Različiti književni svjetovi*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2006., str. 269.

⁴⁷ Nav. mj.

Kombinirajući elemente kajkavskoga dijalekta, kojim uglavnom govore zagrebački obrtnici, s izrazima karakterističnima za idiom mlade generacije, autor uvodi *slang* mladoga zagrebačkog „lumpenproleterijata“ u književnost⁴⁸ stvarajući na taj način vlastiti književno-umjetnički stil. Pored narječja, žargona i razgovornoga jezika isti je u većoj mjeri lišen purističkih ograničenja i stoga omogućuje autorima „poigravanje“ sa raznolikim stilskim i leksičkim varijacijama.

O crtavajući likove svoga djela unutar određenog socijalnog konteksta, Majdak rabi razne oblike supstandarda koji uz njemačke posuđenice odlikuju i gramatičke „devijacije“ te lascivnost izraza. Mnogi smatraju da je ovaj roman upravo zbog uporabe „sočnoga“ zagrebačkog žargona i osmišljenoga napada na užtogljenu štokavštinu kanonizirane visoke književnosti jedan od najboljih primjeraka „urbanog folklora“.⁴⁹

7. Analiza korpusa

U autobiografskom romanu „*Kužiš, stari moj*“ pronašli smo 334 germanizma od kojih je 52 doživjelo semantičku promjenu. Kako bismo mogli ustvrditi one nastale elipsom, postupit ćemo kontrastivno. Navest ćemo značenja njemačke riječi (modela) i hrvatskom jeziku prilagođene njemačke posuđenice (replike), rabeći uvažene leksikografske izvore, a to su (za model): *Duden Universalwörterbuch* i *Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*⁵⁰ i (za repliku) *Rječnik stranih riječi* Bratoljuba Klaića te *Rječnik stranih riječi* Vladimira Anića i Ive Goldsteina referirajući se ujedno i na vlastito jezično iskustvo.

Slijedi prikaz značenja modela i replike koji smo izabrali za naše istraživanje: m o d e l – **das Gabelfrühstück**_{D629}, **das Gabelfrühstück**_{L_}, r e p l i k a **gablec**_{K462} i **gablec**_{A/G468}.⁵¹ Kod modela **das Gabelfrühstück**, odnosno replike **gablec** kratice u indeksu _{D, L, K, A/G} predstavljaju izvore Duden, Langenscheidt, Klaić, Anić-Goldstein, a brojevi _{629, 462, 468} stranicu rječnika na kojoj se isti nalaze. Ukoliko određeni model ili replika nisu zabilježeni u jednom od izvora (kao u ovom slučaju u Langenscheidtu), uslijedit će oblik: **das Gabelfrühstück**_{L_}.

⁴⁸ croatia.ch/kultura/knjizevnost/080430.php (23.3.2016.)

⁴⁹ VUJIĆ, P. (2010), str. 216.

⁵⁰ U slučaju nedostatka podataka ili potrebe za nadopunom predloženog pojašnjenja u jednom od navedenih izvora, rabit ćemo i jednojezični njemački rječnik: WAHRIG, G., *Deutsches Wörterbuch*, 7., völlig neu bearbeitete und aktualisierte Auflage, Wissen Media Verlag, Gütersloh/München, 2002.

⁵¹ Kod navedenih formula radi se, uvjetno rečeno, o vlastitim konstrukcijama.

- 1) *Poslije, kad smo ih otpatili do autobusa i tu se još izdrpali kakti za rastanak, Glista me moli da mu posudim nešto kinte, jer mu je Brabonjak dužan tri soma što ih je dobio ajncajući se s njim.* (str. 11)

eins_{D467}: (Kardinalzahl); als Ziffer 1. es ist, schlägt e. [...] <i>eins, zwei, drei</i> (ugs.; sehr schnell, im Handumdrehen) [...] eins_{D467}: (Indefinitpronomen) die Eins_{D467}: a) Ziffer 1: eine arabische, römische Eins [...] c) Zeugnis,-, Bewertungsnote 1: <i>eine Eins schreiben</i> [...] eins¹_{L315}: Zahladjektiv; (als Ziffer) [...] eins²_{L315}: Indefinitpronomen 1. <i>gespr</i> = etwas: <i>Eins verstehe ich nicht</i>; [...] die Eins_{L315}: 1. die Zahl; e-e E. würfeln 2. die beste Schulnote = sehr gut 3. j-d mit der Nummer eins (z.B. ein Bus, Sportler)	ajnc_{K30}: <i>njem.</i> (eins: jedan): 1. vrsta kartaške igre 2. najjači zbroj od 21 poena ili dva keca u istoj igri 3. u ferblu, puna karta i kec iste boje; ajnc a: prima primissima; ajnc-cvaj: u zagrebačkom govoru oznaka za neki brzi postupak; <i>od ajnca</i>: otrprve, na prvi pogled, od jedanput. ajnc_{A/G54}: <i>reg. razg.</i> vrsta hazardske igre <i>njem.</i> eins: jedan ajnc a: <i>žarg.</i> koji je najboljih odlika, prve kategorije, klase i sl. [...] a. brzo, bez odlaganja, odjednom b. (<i>muz.</i>) odbrojavanje brzine ritma pred početak sviranja
---	--

Iz Anić-Goldsteinovih i Klaićevih tumačenja možemo vidjeti da se replika **ajnc** temelji na modelu *eins* u značenju broja jedan. U njemačkome jeziku *eins* je homonimski par pa osim što fungira kao brojka, može biti i u funkciji neodređene zamjenice te se može pojaviti kao imenica *die Eins* čije se značenje između ostalog odnosi na *ocjenu u obrazovnom sustavu* ili na *prvo mjesto*, odnosno *broj jedan* pri rangiranju nečijih kvaliteta ili rezultata kao primjerice u sportu.

U hrvatskome jeziku je za repliku *ajnc* zabilježeno proširenje značenja u broju i polju⁵² pa je taj germanizam postao višeznačan. U sintagmi *ajnc a* može implicirati na nečije izvrsne sposobnosti, a u obliku *ajnc, cvaj* radi se o odbrojavanju kad se očekuje izvršavanje neke radnje na veoma brz način. Nadalje je prema izrazu *od prve* koji je zastupljen u hrvatskome jeziku nastao oblik *od ajnca* u značenju *odjedanput, isprve*.

U našem slučaju je zanimljivo prvo značenje koje navode Klaić i Anić-Goldstein uz repliku *ajnc*, a radi se o vrsti francuske kartaške igre punog naziva *21 (Einundzwanzig)* koja je bila veoma popularna tijekom 18. stoljeća na dvoru Ludwiga XV.⁵³ Od ovog naziva (*Einundzwanzig*), koji nije zabilježen u Dudenu i Langenscheidtu, tijekom transfera u hrvatski jezik došlo je do elipse te se ista počela rabiti samo kao prva sastavnica *eins (ajnc)*. Iz tog oblika je izveden glagolski prilog sadašnji *ajncajući* koji se pojavljuje u našem korpusu i kojim se opisuje sam proces igranja i doigravanja pri kartanju kao igre na sreću.

Iako Klaić daljnja značenja poput *najjačeg zbroja od 21 boda te puna karta i kec iste boje* navodi kao proširenje značenja u broju, mi ćemo ipak poći od proširenja značenja u polju jer su promjene, koje su uslijedile, nastale unutar istoga semantičkog područja.

- 2) *Opet su stali **cugati** ko veliki. Vino je bilo fino zdeno, baš im je pasalo.*
(str. 124)

⁵² Kada posuđenica izgubi ili dobije jedno posve novo značenje, tada govorimo o *suženju i proširenju značenja u broju*, a kada se jedno od značenja suzi ili nastane unutar istoga značenjskoga opsega, tada je posrijedi *suženje i proširenje značenja u polju*. Više o tome kod Nikolina PANDŽA, *Semantičke promjene njemačkih posuđenica u djelima Gospoda Glembajevi; Kužiš, stari moj; Čovjek od novina*, doktorski rad, Mostar, 2015., str. 82-85.

⁵³ http://de.wikipedia.org/wiki/Siebzehn_und_vier (2.4.2016.)

der Zug_{D1988-1989}: 1.a) Lokomotive od. Triebwagen mit den zugehörigen angekoppelten Wagen [...] 6.a) Schluck: <i>einen kräftigen Zug aus einer Flasche tun; er leerte das Glas auf einen/in einem Zug</i> (ohne abzusetzen); <i>einen guten Zug haben</i> (ugs. viel auf einmal trinken, ohne abzusetzen) [...] der Zug¹_{L1171}: mehrere gekoppelte Eisenbahnwagen, die von einer Lokomotive gezogen werden [...] der Zug²_{L1171}: 1. Die Wirkung e-r Kraft, die etw. in e-e Richtung zieht [...] 5. ein großer Schluck: <i>e-n kräftigen Zug aus e-r Flasche tun; er leerte das Glas in wenigen Zügen</i> [...]	cugati_{K238}: <i>njem.</i> (Zug: vučenje): piti, pijančevati. cugati_{A/G 241}: <i>reg. žarg.</i> piti, odati se piću od cug: <i>njem.</i> Zug
---	--

Pri opisu podrijetla replike **cugati** Klaić i Anić-Goldstein navode imenicu *der Zug* koja se u njemačkome jeziku pojavljuje kao višeznačna riječ (Duden) i homonimski par (Langenscheidt) pa na prvi pogled nije u potpunosti jasno koje je značenje u njihovu tumačenju ključno. Etimološki promatrano imenica *der Zug* potječe od glagola *ziehen*: *vući, povlačiti, potezati*, dok ekvivalenti homonimskog para *der Zug* u hrvatskome jeziku točno glase ¹*vlak* i ²*potez, zamah*. U Klaićevu i Anić-Goldsteinovu pojašnjenju ostaje međutim nejasno na koji oblik oni točno ciljaju.

Budući da u njemačkome jeziku imamo širok spektar složenica sa sastavnicom *Zug* (*Durchzug, Militärzug, Trauerzug*...), moguće je da je njegov oblik samo elipsa jedne u nizu složenica. Koliko god da je teško ući u trag ovakvim jezičnim pojavama i točno utvrditi podrijetlo nekih germanizama, jedna natuknica koju spominje Klaić nam je uveliko olakšala taj zadatak. On naime navodi frazem *imati dugačak cug*⁵⁴ koji se značenjski podudara s nje-

⁵⁴ KLAJČ, B., *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 238.

mačkim frazemima *einen guten Zug haben* i *einen kräftigen Zug aus e-r Flasche tun*. Te frazeme bismo mogli prevesti kao *napraviti veliki gutljaj* kojom se ukazuje na nečije uživanje i prekomjerno konzumiranje određenoga napitka.

U frazi *er leerte die Flasche in wenigen Zügen* je također riječ o *brzom ispijanju pića* koje ne mora nužno biti alkoholno pa ćemo i u hrvatskome jeziku često reći *popio je sve u jednom cugu* koristeći *cug* u tom slučaju kao sinonim za *mah* ili *niz*.

Tako postaje jasno da je imenica ²*der Zug* u značenju *potez*, *zamah*, odnosno njezina uporaba unutar navedenog frazema bila presudnom pri posuđivanju modela u hrvatski jezik.

U hrvatskome jeziku bilježimo još suženje polja i pogoršanje značenja⁵⁵ jer izvedenice *cuga* i *cugati* postaju sinonimom za prekomjerno uživanje isključivo u alkoholu.

Germanizmu *cugati* će mnogi govornici dati prednost nad hrvatskim žargonizmima poput „lokati“, „pijančevati“ te će stoga i stanje onoga koji je *pijan* ili „pod gasom“ opisati riječju *nacugan* koja je također zabilježena u našem korpusu. Budući da je replika *cug* te njezine izvedenice *cugati*, *nacugan*, *pocugati* nastala od njemačke riječi *der Zug* koja je preostala eliminiranjem pojedinih elemenata iz frazema poput *einen guten Zug haben* ili *einen kräftigen Zug aus der Flasche tun* u ovom primjeru bilježimo elipsu kao vrstu semantičke promjene.

- 3) *Ali držalo me dobro raspoloženje poslije **gableca** od ekstravuršta i paprike, sve zaliveno pivicom, pa me stvar nije ni milimetar dirala.* (str. 48)

⁵⁵ Pogoršanje značenja se u stručnoj terminologiji naziva i *pejorizacijom*, dok se za poboljšanje značenja rabi izraz *amelioracija*. Istražujući značenjske promjene anglicizama (engleskih posuđenica), Filipović je ustanovio da kod većine primjera nakon adaptacije u hrvatski jezik dolazi do pogoršanja značenja. Istu je tendenciju zabilježio Talanga baveći se proučavanjem njemačkih posuđenica. Vidi više kod Rudolf FILIPOVIĆ (1986), str. 160. i Tomislav, TALANGA (2002), str. 202-203.

das Gabelfrühstück_{D629}: (<i>veraltend</i>) bei besonderen (festlichen) Anlässen eingenommenes zweites Frühstück am späten Vormittag, bei dem zu alkoholischen Getränken pikant zubereitete kalte Speisen gereicht werden das Gabelfrühstück_L__	gablec_{K462}: samo gabl: (Gabel – viljuška, zapravo Gabelfrühstück – “doručak s viljuškom”) zakuska oko 10 prije podne (<i>u zagrebačkom govoru</i>) i gablec, često i gablfrīstik [...]; gablec_{A/G468}: <i>reg. razg.</i> 1. užina koja se jede priborom za jelo (za razliku od sendviča), topli obrok 2. <i>nakn. shv.</i> svaki obrok između doručka i ručka <i>njem.</i> Gabelfrühstück: Gabel: viljuška + Frühstück: doručak
--	---

Uz oblik *gabl*, zabilježen u Klaićevu rječniku, u hrvatskom se jeziku uvriježila i umanjenica **gablec** koja je karakteristična za zagrebački govor i koja se pojavljuje u našem korpusu. Obje su varijante nastale elipsom od modela *das Gabelfrühstück* za koji Duden i Wahrig⁵⁶ navode da je u njemačkome jeziku zastario opisujući ga kao drugi obrok tijekom dana, odnosno drugi doručak. To je značenje replika **gablec** zadržala i u hrvatskome jeziku što potvrđuju Klaićeve i Anić-Goldsteinove definicije gdje se **gablec** opisuje kao *zakuska, obrok između doručka i ručka*. Da je eventualno došlo do proširenja značenja u polju, moglo bi se potkrijepiti Anićevim prvim obrazloženjem u kojem on o **gablecu** govori općenito kao o užini koja ne mora nužno biti između doručka i ručka, nego između bilo koja dva obroka.

U primjeru koji smo naveli autor nam daje iscrpan opis **gableca** koji se sastoji od *ekstravuršta i paprike te jednog piva*. Kada usporedimo ovu deskripciju s detaljnim pojašnjenjem koje smo pronašli u Dudenu, u kojem se naglašava da je riječ o doručku koji se sastoji od *pikantnog hladnog jela i alkoholnog pića*, možemo vidjeti da se značenje modela *das Gabelfrühstück* najvećim djelom podudara sa značenjem replike **gablec** u hrvatskome jeziku. Jedina razlika zbog koje kod našeg primjera možemo krenuti od proširenja značenja u polju jest da se tijekom primarne adaptacije zagubio sem „svečanosti“, odnosno da nije riječ o međuobroku koji se priprema isključivo u svečanim prigodama.

⁵⁶ Das Gabelfrühstück: (veraltet) zweites Frühstück, Mittagsmahlzeit, vidi WAHRIG, G. (2002), str. 512.

- 4) *Sad je bilo muke s Gezom koji je još uvijek bio totalno **nacugan** i moralo ga se s obadvije strane pridržavati.* (str. 152)

der Zug_{D1988-1989}: 1.a) Lokomotive od. Triebwagen mit den zugehörigen angekoppelten Wagen [...] 6.a) Schluck: <i>einen kräftigen Zug aus einer Flasche tun; er leerte das Glas auf einen/in einem Zug</i> (ohne abzusetzen); <i>einen guten Zug haben</i> (ugs. viel auf einmal trinken, ohne abzusetzen) [...] der Zug¹_{L1171}: mehrere gekoppelte Eisenbahnwagen, die von einer Lokomotive gezogen werden [...] der Zug²_{L1171}: 1. die Wirkung e-r Kraft, die etw. in e-e Richtung zieht [...] 5. ein großer Schluck: <i>e-n kräftigen Zug aus e-r Flasche tun; er leerte das Glas in wenigen Zügen</i> [...]	nacugan samo cugati_{K238}: <i>njem.</i> (Zug: vučenje): piti, pijančevati. nacugan vidi nacugati (se)_{A/G892}: <i>reg. žarg.</i> popiti previše alkoholnog pića, napiti se, naliti se <i>njem.</i> Zug: potez, vuča, gutljaj
--	--

Glagolski pridjev trpni **nacugan** potječe od replike *cugati* (vidi str. 18 – 20 u radu) od koje su prefiksalmom tvorbom nastali i drugi oblici poput *po-cugati*, *iscugati*. U našem korpusu autor je ovaj germanizam uporabio kako bi opisao alkoholizirano stanje jednog od protagonista kojem u hrvatskome jeziku pariraju žargonizmi poput „biti nalokan“, „biti naroljan“ itd.

Zaključak

Dijakronijska istraživanja su neminovna pri utvrđivanju promjena značenja riječi. Nekada je im je teško ući u trag zbog nedovoljnih leksikografskih izvora koji bi iste mogli potkrijepiti, činjenice da su one bile specifične samo za određeno govorno područje, skupinu govornika ili jezični stil. Dodatna otežavajuća okolnost za promatranja semantičkih promjena kod posuđenica pro-

izlazi iz zahtjevnosti pothvata pri utvrđivanju modela, odnosno riječi koje su im poslužile kao podloga. Budući da se fonološka, a nakon adaptacije u jezik primalac i morfološka struktura riječi značajno promjeni, često kod jezikoslovaca nastaju podijeljena mišljenja o njihovoj etimologiji što može narušiti pouzdanost podataka te istraživanja u cjelini. Stoga je neophodno usporediti različite izvore te se pri analizi osloniti na vlastita jezična iskustva o čemu svjedoče neki primjeri, kao primjerice glagol *cugati*, čije je značenje proizašlo iz fraze, a ne prema navodima Klaića i Anića iz jedne riječi. Kod germanizma *grif* se Klaić i Anić pozivaju na riječ *der Griff* umjesto složenicu *der Kunstgriff* koja je sudeći po značenju (*stručna metoda, zahvat, potez*) koju ima kako u njemačkom tako i u hrvatskom jeziku poslužila kao osnova pri posuđivanju.

Od 52 njemačke posuđenice sa semantičkom promjenom koje smo pronašli u korpusu romana *Kužiš, stari moj*, samo kod četiri od njih je zabilježena elipsa: *eins* → *ajncati* (*kartati, igrati na sreću*); *der Zug* (*einen guten Zug haben/einen kräftigen Zug aus einer Flasche tun*) → *cugati* (*pijančevati*); *das Gabelfrühstück* → *gablec* (*doručak s viljuškom*); *der Zug* (*einen guten Zug haben / einen kräftigen Zug aus einer Flasche tun*) → *nacugan* (*pijan*).

Iako svi jezikoslovci ne polaze od elipse kao vrste semantičke promjene jer je ista prije svega morfološka pojava, ovim smo istraživanjem pokazali da je zastupljena u analiziranom korpusu. Stoga možemo zaključiti da su se neke njemačke složenice i fraze pri preuzimanju u hrvatski jezik svele samo na jedan pojam, a onda je uslijedila i promjena značenja na koju između ostaloga utječu dinamika govornika, slikovitost koju stvaraju te zvučnost.

Potvrdili smo da je elipsa ne samo odraz morfoloških razlika između njemačkoga i hrvatskoga, mehanizam, distinktivno obilježje njegovih različitih supstandardnih oblika nego ujedno i temelj potencijalnim promjenama značenja koja su vrijedna istraživanja.

Literatura

- ANIĆ, Vladimir (1996), *Rječnik hrvatskog jezika*, drugo, dopunjeno izdanje, Novi Liber, Zagreb.
- ANIĆ, Vladimir/GOLDSTEIN, Ivo (2000), *Rječnik stranih riječi*, drugo izdanje, Novi Liber, Zagreb.
- BABIĆ, Stjepan (1990), *Hrvatska jezikoslovna čitanka*, Globus, Zagreb.
- BUSSE, Dietrich (2009), *Semantik*, Wilhelm Fink, Paderborn.
- DUDEN (2007), *Das große Fremdwörterbuch*, 4., aktualisierte Auflage, Dudenverlag, Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich.
- DUDEN (2011), *Universalwörterbuch*, 7., überarbeitete und erweiterte Auflage, Dudenverlag, Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich.

- FAULMANN, Karl (1893), *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Salzwasser Verlag, Paderborn, Nachdruck des Originals von 1893.
- FILIPOVIĆ, Rudolf (1986), *Teorija jezika u kontaktu*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti/Školska knjiga, Zagreb.
- FLAKER, Aleksandar (1976), *Proza u trapericama*, Razlog, Zagreb.
- FÖLDES, C. (2010), *Deutsch in soziolinguistischer Sicht. Sprachverwendung in Interkulturalitätskontexten*. Tübingen: Gunter Narr Verlag 20.
- FRITZ, Gerd (2006), *Historische Semantik*, 2., aktualisierte Auflage, Verlag J.B. Metzler, Stuttgart/Weimar.
- GLOVACKI-BERNARDI, Zrinjka (1989), *O njemačkim elementima u zagrebačkom govoru i hrvatskom književnom jeziku*, Rječnik i društvo, Zagreb.
- GLOVACKI-BERNARDI, Zrinjka (1998), *Deutsche Lehnwörter in der Stadtsprache von Zagreb*, Peter Lang, Frankfurt am Main.
- GÖTZ, Dieter [et al.] (1998), *Langenscheidt. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*, Neubearbeitung, Langenscheidt KG, Berlin/München/Wien/Zürich/New York.
- GÖTZ, Dieter [et al.] (2008), *Langenscheidt. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*, Neubearbeitung, Langenscheidt KG, Berlin/München/Wien/Zürich/New York.
- HAUGEN, Einar (1953), *The Norwegian language in America, The bilingual community*, University of Pennsylvania Press.
- HAUGEN, Einar (1984), *Die skandinavischen Sprachen. Eine Einführung in ihre Geschichte*, Helmut Buske Verlag, Hamburg.
- IVANETIĆ, Nada (1997), „Germanismen in der čakavischen Mundart von Bribir“, *Zagreber Germanistische Beiträge*, Zagreb, god. 37, br. 6., str. 109-129
- JONKE, Ljudevit (1953), „O upotrebi tuđih riječi“, *Jezik*, Zagreb, god. 11, br. 1., str. 87-92.
- KATIČIĆ, Radoslav (1973/1974), „O purizmu“, *Jezik*, Zagreb, god. XXI, 3-4.
- KELLER, Rudi/KIRSCHBAUM Ilja (2003), *Bedeutungswandel. Eine Einführung*, Walter de Gruyter, Berlin/New York.
- KLAJIĆ, Bratoljub (2007), *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*, Školska knjiga, Zagreb.
- KRPAN, Tomislav (2006), *Germanizmi u hrvatskom jeziku sjeverne Dalmacije*, Magistarski rad, Zadar, str. 228.
- KRPAN, Tomislav (2008), *Beobachtungen zum Gebrauch von Germanismen in Norddalmatien, Transformationsräume, Aspekte des Wandels in deutscher Sprache, Literatur und Kultur*, u: Preljević, V. / Smailagić, V. (ur.), *Bosansko filološko društvo, Sarajevo*, str. 129-142.

- MAJDAK, Zvonimir (2001), *Kužiš, stari moj*, Znanje d.d., Zagreb.
- MARINČIĆ, S. (2014), *Einführung in die Syntax der deutschen Gegenwartssprache*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru.
- MEMIĆ, Nenad (2006), *Entlehnungen aus dem österreichischen Deutsch in der Stadtsprache von Sarajevo*, Peter Lang, Frankfurt am Main.
- MIKIĆ, Pavao/GOJMERAC, Mirko (1999), „Njemačke posuđenice u govoru Hrvata Bosanske Posavine“, *Mostarski dani hrvatskog jezika*, Logos, Split, str. 167-184.
- NEMEC, K. (2003), *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000. godine*, Školska knjiga, Zagreb.
- PANDŽA, N. (2015.), *Semantičke promjene njemačkih posuđenica u djelima Gospoda Glembajevi, Kužiš stari moj i Čovjek od novina*, Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, str. 286.
- PETRAČ, Božidar (2006), *Različiti književni svjetovi*, Naklada Jurčić, Zagreb.
- PIŠKOREC, Velimir (2005), „Germanizmi u govoru đurđevačke Podravine“, *Fluminensia*, Rijeka, god. 18, br. 1., str. 9-36.
- RIEHL, Claudia Maria (2004), *Sprachkontaktforschung. Eine Einführung*, 2. überarbeitete Auflage, Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- SAMARDŽIJA, Marko (1993), *Jezični purizam u NDH*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- SAMARDŽIJA, Marko (1995), *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika*. Udžbenik za 4. razred gimnazije, Školska knjiga, Zagreb.
- SCHWARZ, Monika/CHUR, Jeanette (1993), *Semantik. Ein Arbeitsbuch*, Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- SOČANAC, Lelija (2002), „Talijanizmi u hrvatskom jeziku“, *Suvremena lingvistika*, Zagreb, god. 53-54, br. 1-2., str. 127-143.
- STOJIC, Aneta (2008), „Njemačke posuđenice i hrvatski ekvivalenti“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Zagreb, god. 34, br. 1., str. 357-369.
- ŠČUKANEC, Aleksandra (2009), „Njemačka prezimena u Zagrebu i okolicama i načini njihova prilagođivanja hrvatskom jezičnom sustavu“, *Folia onomastica Croatica*, Zagreb, god. 18, str. 357-374.
- ŠTEBIH, Barbara (2000), „Vojni terminološki germanizmi u Rječniku hrvatskog kajkavskog jezika“, *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Zagreb, knj. 26.
- TALANGA, Tomislav (2002), „Pučka etimologija među nekim jezičnim posuđenicama“, *Jezikoslovlje*, Zagreb, god. 32, br. 1-2., str. 193-216.
- VINCE, Zlatko (2002), *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.

- VISKOVIĆ, Velimir (1988), *Pozicija kritičara o suvremenoj hrvatskoj prozi*, Znanje, Zagreb.
- VOLMERT, Johannes (Hrsg.) (2005), *Grundkurs Sprachwissenschaft. Eine Einführung in die Sprachwissenschaft für Lehramtsstudiengänge*, 5., korrigierte und ergänzte Auflage, Wilhelm Fink Verlag, Stuttgart/Paderborn.
- VUJIĆ, Perica (2010), „Dijalektalna obilježja proze u trapericama“, *Hrvatistika*, Hrvatski studentski časopis, Filozofski fakultet, Osijek, god. 4, br. 4., str. 34-42.
- WAHRIG, Gerhard (2002), *Deutsches Wörterbuch*, 7., völlig neu bearbeitete und aktualisierte Auflage, Wissen Media Verlag, Gütersloh/München.
- WANZECK, Christiane (2010), *Lexikologie*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen.
- ŽEPIĆ, Stanko (1996), „Austrijski njemački u Hrvatskoj“, u: Piškorec, Velimir (ur.), *Đurđevački zbornik*, Đurđevac, str. 309-319.
- <http://www.mozaik-knjiga.hr/knjige/frajerski-nokturno> (23.3.2016.)
- <http://croatia.ch/kultura/knjizevnost/080430.php> (23.3.2016.)
- http://de.wikipedia.org/wiki/Siebzehn_und_vier (2.4.2016.)

Nikolina PANDŽA & Boris BLAŽEVIĆ

ELLIPSIS AS SEMANTIC CHANGE OF GERMAN LOANWORDS IN ZVONIMIR MAJDAK'S NOVEL *KUŽIŠ, STARI MOJ*

The authors of this paper discuss German loanwords in Croatian language, some of which have been used for centuries. Although the efforts for linguistic purity in Croatian have suppressed many of them from use, the remaining German loanwords are most pervasive in colloquial uses of Croatian language speakers. Since their frequency and dynamism among the speakers has occasionally resulted in changes their meaning, the present paper explores those changes incurred through ellipsis. The corpus for the study is novel *Kužiš, stari moj* by Zvonimir Majdak, characterized by “slang” of Zagreb’s milieu.

Key words: *German loanwords, language contacts, language purity, meaning, ellipsis*